

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї

БОТНАРЄНКО Ірина Анатоліївна - кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

УДК 343.973:364.64

DOI 10.32782/NP.2021.2.19

В статтє раскрыто содержание и сущность понятия «экономического насилия в семье» как общественно опасного деяния экономического характера, направленного вопреки воле лица(ц), против которой (ых) оно применяется. Определены признаки, по которым, по мнению автора, можно отличать такой вид насилия от других (физического, психологического, сексуального). Выделены основные формы экономического насилия в семье. Раскрыты особенности экономического насилия над детьми.

Сім'я – основний осередок будь-якого суспільства і будь-якої цивілізації.

Рабіндранат Тагор

Постановка проблеми

Проблема насильства в сім'ї вже досить тривалий час знаходиться у центрі всезагального обговорення та, відповідно, є маргінальною. Тема, яка до недавнього часу, була в Україні завуальованою, нині активно звучить в засобах масової інформації, Інтернеті, обговорюється під час різноманітних акцій громадських організацій. Однак, на жаль, публічне обговорення цієї проблеми засвідчує лише факти, що на сьогодні суспільство не в змозі гарантувати безпеку та захист усім членам сім'ї. Чинне законодавство про попередження насильства в сім'ї, через відсутність системного підходу, не в повному обсязі здатне захистити постраждалих осіб від усіх форм домашнього насильства й насильства за ознакою статі, а також забезпечити притягнення кривдника до справедливого покарання. На-

сильство в родині продовжує мати місце незалежно від соціального статусу, професійного та освітнього рівня, релігійних переконань, сексуальних уподобань, етнічного чи культурного походження. Більше того, таке насильство ніяк не можна пояснити економічно-нестабільною ситуацією, оскільки воно наявне й у малорозвинених (Демократична Республіка Конго, Ель-Сальвадор, Кенія, Лесото, Республіка Філіппіни, Південний Судан), і в економічно розвинутих країнах (Німеччина, Великобританія, Франція, Японія).

Такий вид насильства застосовується як засіб задоволення власних егоїстичних потреб і завжди пов'язаний з обмеженням свободи жертви: особу змушують до певної поведінки або до прийняття умов, руйнуючи її біологічне або психічне життя, або погрожуючи його зруйнувати. Насильство в сім'ї, за ЮНЕСКО, існує у будь-якому суспільстві, будь-якій культурі, воно передається з покоління в покоління, перетворюючи вихованих у насильстві дітей у жорстоких дорослих [13, с. 58]. Тому надання реальної допомоги багато в чому залежить від усвідомлення самими потерпілими факту, що насильство в родині є порушенням законних прав та свобод і є злочинним діянням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням питань насильства в сім'ї та заходів щодо його запобігання займалися Ю.М. Антонян, Л.В. Багрій-Шахматов, О.М. Бандурка, М.І. Бажанов, І.Г. Богатирьов, О.В. Бойко, В.В. Василевич, В.В. Ві-

твіцька, А.А. Вознюк, О.М. Джу́жа, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, О.Г. Колб, Д.В. Коломоєць, І.І. Карпець, О.М. Костенко, Н.Ф. Кузнецова, І.І. Лановенко, О.М. Литвак, В.Г. Лихолоб, О.В. Максименко, В.О. Меркулова, Г.Ю. Мустафаєв, О.В. Полковенко, Т.В. Полковенко, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, Т.В. Циганчук, В.І. Ша́кун та інші провідні науковці. Разом з тим, незважаючи на значні наукові здобутки у цьому напрямі, багато важливих питань ще залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, домашнє насильство зазвичай асоціюється лише із застосуванням фізичної сили. Однак зміст такого поняття значно ширший і охоплює об'ємний спектр протиправних дій, які можуть вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності. Тому у цій статті ми спробуємо детально розкрити такий вид насильства, як економічне або фінансове.

Формулювання цілей

Метою статті є юридичний аналіз поняття та сутності поняття «економічного насильства в сім'ї», визначення та дослідження його особливостей та ознак.

Виклад основного матеріалу

Передусім, відмітимо, що в Україні економічне насильство довго не розглядалось як насильство взагалі, а тому не обговорювалося і не досліджувалося (ні з позицій оцінки наслідків, ні з позицій запобігання і протидії). Навіть й наразі при обговоренні проблеми звучить: «Це їхня особиста справа». Ситуацію ускладнює ще й те, що значна частина молоді, за даними дослідження [14, с. 14], не вважає умисне позбавлення особи житла, їжі, одягу, іншого майна чи грошей насильством узагалі, а отже, існують передумови для дальшого поширення економічного насильства і дискримінації. Однак, саме проблема грошей викликає 42 % непорозумінь між партнерами. Кожна 10-та молода сім'я є патріархальною, коли грошима розпоряджається чоловік [15, с. 30]. Вважається, що ставлення до засобів існування сім'ї, зокрема грошей, є суттєвим чинником, що визначає «пануючі» (домінуючі) ролі в сім'ї. Згідно з наведеними В.М. Якубовим даними, 43 % молодих жінок вважають себе фінансово залежними від чоловіків, 26 %

– частково залежними і лише 17 % – незалежними. Чоловіки оцінюють фінансову залежність жінок від них дещо менше, повністю залежними вважають – 37 %, частково залежними – 32 %, незалежними – 18 %. Бюджет розподіляється переважно спільно (у 2/3 опитаних сімей) [15, с. 31].

Е Законі України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство визначено як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [4]. З такого визначення слідує, що закон чітко розрізняє чотири форми такого насильства – фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Кожна з зазначених форм має свої прояви та специфічні особливості, є небезпечною за своїм характером, а тому потребує глибокого аналізу та, за можливості, визначення меж. Крім того, всі передбачені законом форми часто можуть поєднуватись та переплітатись, а тому іноді досить важко провести між ними чітку межу.

У Законі України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» економічне насильство визначено як форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [4]. На нашу думку, таке визначення економічного насильства не відображає істотні властивості або ознаки цього явища, відповідно, не розкривається його сутність, а лише обмежується перерахуванням випадків, які

можуть пiдпадати саме пiд такий вид насильства.

Правозахиснi органiзацiї, що ведуть активну протидiю насильству щодо жiнок, узагальнили таке поняття економiчного насильства – це залишення без ресурсiв, заборона працювати, контроль за витратами, фiнансовий контроль та залежнiсть, що здiйснюється через видачу грошей лише на прохання i лише на прожиття, обмеження, вiдмова у грошах, надання недостатньої кiлькостi засобiв для життя, обов'язковi процедури звiтiв про витраченi кошти, приховування доходiв, несправедливий подiл майна, вилучення майна [8, с. 124].

Погоджуємося з твердженням К.І. Ілiкчiєвої, що законодавче визначення зазначеного поняття є дещо вузьким, нiж тлумачення громадських органiзацiй, проте характеристика цього явища лише через його прояви не завжди є виправданою, оскiльки не конкретизовано межi поняття [6, с. 341]. Тому визначення економiчного насильства повинно бути точним та мiстити такi особливостi, якi могли б вiдрiзнити його вiд iнших видiв насильства в сiм'ї.

Економiчне насильство над iншими членами сiм'ї передусiм вчиняють особи, якi концентрують у своїх руках доходи сiм'ї: свою заробiтну плату, заробiтну плату iншого члена сiм'ї, пенсiї батькiв, стипендiї дiтей та iншi види доходiв. Крім того, до такого виду насильства найчастiше схильнi партнери, якi є єдиними або основними «годувальниками» в сiм'ї, а тому вони вважають, що мають право або «привiлей» на розподiл сiмейного бюджету, визначення прiоритетних витрат, фiнансовi покарання або заохочення, економiчне обмеження способу проживання тощо. У результатi члени сiм'ї, що потрапили у фiнансову залежнiсть вiд партнера, вiдчувають себе невпевненими, пригнобленими, пригнiченими, i, досить часто, ошуканими.

Зазвичай, вiд економiчного насильства найбільше страждають жiнки, дiти та люди похилого вiку. Одним iз найбільш поширених проявiв економiчного насильства в Украiнi є вигнання з будинку (квартири), що в переважнiй бiльшостi випадкiв застосовується до жiнок та дiтей.

Ознаками економiчного насильства, зазначають О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк, можуть бути також вiдбирання в потерпiлої особи всiх грошей, якi з'являються в неї (зароблених, подарованих, взятих у борг тощо), примушування її до звiтування про витрату грошей, позбавлення будь-яких ресурсiв, необхідних потерпiлiй особi для належного добробуту, безробiття самого агресора, поєднане з примушуванням потерпiлої особи до працi чи до надмiрної працi тощо [2, с. 74].

Економiчне насильство в сiм'ї, стверджують О.В. Мiрошниченко та Т.В. Мiхайлiна, виражається у своєрiдному економiчному тиску на партнера. До нього можна вiднести й iншi види позбавлення або обмеження трудових i майнових прав. Наприклад, заборона здiйснювати оплачувану дiяльнiсть члену сiм'ї при наявностi його бажання та працездатностi; позбавлення або обмеження члена сiм'ї у можливостi користуватися i розпоряджатися грошима, якi він отримав у результатi здiйснення дiяльностi або якi є спiльною власнiстю сiм'ї тощо [9]. Також таке насильство може виявлятися у створеннi ситуацiї, за якої один член сiм'ї змушений систематично просити грошi, коли вони в сiм'ї є, на утримання сiм'ї або на власнi потреби, у втягненнi неповнолiтнiх у заняття жебрацтвом, пошкодженнi чи знищеннi майна iншого члена сiм'ї або спiльного майна, примушуваннi чи втягненнi в заняття проституцiєю [9].

Непоодинокими є випадки, коли член сiм'ї, який працює (зазвичай чоловік), забороняє працювати чи навчатися пiд приводом того, що він може самостiйно забезпечити сiм'ю, а насправдi для того, щоб встановити жорсткий контроль за витратами iнших членiв сiм'ї, якi не працюють. Такi «годувальники» вважають, що вони мають право фiнансово обмежувати, карати i заохочувати iнших членiв родини. Проте може бути i iнша ситуацiя, коли жiнка повнiстю контролює сiмейний бюджет, тим самим повнiстю обмежуються особистi витрати чоловіка або економiчний добробут та потреби дитини.

Економiчне насильство, пише В.М. Шахай, це коли жiнцi доводиться: весь час просити грошi у чоловіка, навiть на дрiбницi, при цьому на її прохання наслiдком може бути вiдмо-

ва, повинен же чоловік відчувати, що ситуація під його невсипущим контролем; звітувати про свої витрати; у нього завжди є вільні гроші, у той час коли жінка ледь знаходить гроші дитині на шоколадку; жінка може часто чути закиди в «сидінні на ший», навіть якщо у неї 5-місячна дитина; якщо ж жінка вже вийшла на роботу, то може почути, що вона ходить на роботу «тільки пити чай і базікати» [14, с. 303]. Разом з тим, ми не можемо в повній мірі погодитися з твердженням О.М. Василенко та Н.І. Гнатюк, що головною причиною економічного насильства в сім'ї є нерівномірний розподіл обов'язків по будинку і контроль чоловіка над сімейним бюджетом [5]. На наше переконання, зазначені обставини скоріше є факторами, які обумовлюють економічне насильство або сигналізують про небезпеку виникнення в подальшому насильницьких дій, а реальні причини мають глибинні корені та витоки з різноманітних соціальних, економічних і культурних явищ. Крім того, таку форму насильства досить складно виявити та довести через прихований характер, оскільки навіть сама жертва може не усвідомлювати, що щодо неї здійснюється економічне насильство. Однак, це не є предметом нашого дослідження, тому ми не будемо зупинятися на аналізі причин економічного насильства.

Така форма насильства є особливо суспільно небезпечною, оскільки створює передумови для безкарності вчинення інших видів насильства щодо «залежного» члена сім'ї від іншого. Крім того, це одна з найбільш витончених форм придушення особистості. Жертва свідомо або несвідомо відчуває себе приниженою та уразливою, втрачає відчуття комфорту та безпеки, стає нерішучою та безпорадною, постійно перебуває у стані тривоги та емоційної напруги.

У науковій літературі до економічного насильства відносять: а) прийняття грошових і фінансових рішень без відома або згоди жертви; б) витрачання кривдником грошей винятково на себе, відмова в наданні грошей на оплату рахунків, їжу, речі для дітей тощо; в) пряма заборона, щоб жертва працювала або продовжувала навчання, та дії, спрямовані на те, щоб вона не змогла працювати або вчитися; г) втручання в оплачувану роботу жертви; д) образлива поведінка, постійні три-

валі дзвінки їй на роботу, несподівані візити на її робоче місце, аж до переслідування; е) відмова надати жертві доступ до власних фінансових коштів – аж до того, що без кривдника у неї не буде їжі, одягу і даху над головою; є) крадіжки грошей або матеріальних цінностей у партнера, надмірні витрати на його або її кредитній карті, блокування доступу до фінансів чи матеріальних цінностей; ж) вимога детальних звітувань, як і на що витрачаються гроші; з) видача жертві невинуватих сум на утримання, які ніяк не можуть перекрити навіть мінімальні фінансові витрати на себе та родину в цілому; и) експлуатація фінансових ресурсів або власності партнера заради власної вигоди; і) підробка документів, щоб отримати доступ до банківського рахунку жертви або оформити кредит на її ім'я без її згоди; й) примус жертви до підписання паперів, які обмежать її доступ до фінансів або ресурсів, або оформлення кредитів на її ім'я; к) саботаж кредитних виплат жертвою, щоб зіпсувати її кредитну історію; л) умисне створення таких ситуацій, у яких жертва буде змушена просити гроші; м) примус партнера виписувати чеки на ім'я кривдника; н) відмова від медичної страховки або блокування кредитних карт партнера без його або її відома; о) свідоме псування або відмова в товарах першої необхідності, включаючи їжу, одяг, ліки та засоби особистої гігієни; п) примушування члена сім'ї, у тому числі неповнолітнього, виконувати тяжку, непосильну роботу; р) пошкодження, псування особистого майна; с) примушування до жебрацтва [8].

Отже, економічне насильство може порушувати такі права і свободи особи, як право на недоторканість житла, право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, право на працю, право приватної власності, на вільний розвиток особистості тощо.

На законодавчому рівні економічне насильство трактується як злочин, що може мати такі форми: 1) ухилення від сплати платежів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого; 2) протидія законній господарській діяльності одного члена сім'ї з боку іншого або, навпаки, при-

мушування члена сiм'ї займатися певними видами дiяльностi; 3) злочиннi дiяння одного члена сiм'ї проти власностi iншого члена сiм'ї; 4) злочиннi дiяння одного члена сiм'ї стосовно майна, що належить йому та iншому члену сiм'ї на правi сумiсної (спiльної) власностi; 5) порушення недоторканностi житла; 6) зловживання опiкунськими правами [10].

Особливо небезпечним є економiчне насильство щодо дитини, наслiдком якого може стати фiзична або емоцiйна шкода рiзного ступеня, що, у свою чергу, може призвести до серйозної травми чи навіть до смертi. У такому випадку економiчне насильство яскраво проявляється через таку категорiю як нехтування – хронiчну нездатнiсть батькiв або осiб, що здiйснюють догляд, забезпечити основнi потреби дитини у вiдповiднiй їй вiку турботi, в їжi, одязi, житлi, медичному доглядi, освiтi, захистi та iнше [9]. Це ставлення є результатом безвiдповiдальностi дорослих. Воно варiюється вiд випадкiв, коли батьки залишають дитину одну вдома без догляду, допоки вони зайнятi, до тих випадкiв, коли дитина залишається без догляду, а батьки вiд'їжджають на вихiднi або свята. Найгiршим варiантом є ситуацiя, коли особа, що вiдповiдальна за дитину, не робить того, що потрiбно для забезпечення її здоров'я, безпеки та фiзичного розвитку. Наприклад, коли дитина голодує чи утримується в холодному примiщеннi, коли в неї немає одязу, можливостi навчатися тощо. Особлива небезпека економiчного насильства полягає у тому, що дитина, в силу свого вiку, а вiдтак особливостей свого розумового та фiзичного розвитку, не здатна належним чином, а часто i зовсiм усвiдомити, що над нею вiдбувається економiчне насильство.

Нехтування потребами дiтей, пише Р.В. Рень, – це вiдсутнiсть належного забезпечення потреб дитини у їжi, одязi, житлi, вихованнi, освiтi, медичнiй допомозi з боку батькiв або осiб, якi їх замiнюють, що зумовлене як об'єктивними причинами (бiднiсть, психiчні хвороби, недосвiдченiсть), так i за їх вiдсутностi [16].

Вважається, що нехтування потребами дiтей є найбільш розповсюдженим видом жорстокого поводження з дiтьми у свiтi, i найпершою категорiєю групи ризику є дiти, народженi малолiтнiми матерями. Згiдно зi ста-

тистичними даними, нехтування потребами дитини найбільш розповсюджене у молодшiй вiковiй групi – 23% вiдзначених випадки стосувалися дiтей у вiцi вiд народження до двох рокiв. Неналежний догляд, нехтування потребами дiтей найчастiше проявляють жiнки (61%), нiж чоловiки (39%) [17, с.85].

Нехтування потребами дiтей може стосуватися таких сфер: а) фiзичної (вiдсутнiсть необхідної їжi, житла, одязу, належного догляду); б) медичної (вiдсутнiсть медичного догляду); в) освiтньої (вiдсутнiсть навчання, турботи про задоволення потреби в освiтi); г) емоцiйної (брак уваги до емоцiйних потреб дитини, вiдсутнiсть психологiчної пiдтримки, дозвiл вживати алкоголь, наркотики або бути у складi угруповань з делинквентною поведiнкою) [18].

Економiчне насильство над дитиною в сiм'ї – умисне позбавлення дитини житла, їжi, одязу та iншого майна чи коштiв, що може призвести до її смертi, викликати порушення її фiзичного й психiчного здоров'я [1, с. 48]. Характерним проявом зловживання потребами дiтей є вiдсутнiсть належної батькiвської турботи, свiдома неспроможнiсть чи нездатнiсть забезпечити основнi потреби та базовий догляд, якi необхіднi для повноцiнного фiзичного, емоцiйного та iнтелектуального розвитку.

Економiчним насильством щодо дитини є дiї як одного, так обох батькiв, що полягають у: а) незадоволеннi основних потреб дитини; б) вiдмови або зволiканнi у виплатi алiментiв; в) повнiй вiдмовi дитинi в грошах; г) контролюваннi дитини за допомогою грошей; е) вiдмови дитинi у пiдтримцi; є) використаннi дитини як засобу торгу при розлученнi; ж) нав'язуваннi дитинi економiчно обмеженого способу проживання без достатньої для цього потреби; з) примушування дитини важко працювати або жебракувати [11]. До економiчного насильства над дитиною належить i тимчасове або повне залишення її без догляду чи пiклування, перешкоджання в отриманнi необхідних послуг з лiкування чи реабiлiтацiї, вiдпочинку тощо.

Типовими рiзновидами економiчного насильства щодо дiтей, зазначають В.Л. Андреєнкова, В.В. Байдик, Т.В. Войцях, О.А. Калашник, є: а) трудова експлуатацiя дитини,

яка перешкоджає або унеможливорює здобуття нею освіти та ставить під загрозу її життя, здоров'я, нормальний фізичний та психічний розвиток; б) примушення дитини до протиправних дій в економічній сфері (крадіжок, жебрацтва тощо); в) позбавлення (погроза позбавлення) житла й грошового утримання, на яке дитина має законне право (житлової площі батьків, аліментів, пенсії, стипендії тощо); г) відібрання документів, без яких дитина не може продовжувати освіту або влаштуватися на бажану для неї роботу; д) існування за рахунок дитини (присвоєння пенсії дитини-інваліда, примушення до збору пляшок або пошуку харчів чи одягу на смітнику та ін.); е) позбавлення дитини належних умов проживання та харчування [20]. При цьому, наголошують науковці, відмова виконувати примхи дитини (найновіший телефон, модний прилад) не є економічним насильством [20]. Не можна також відносити до економічного насильства і процес залучення батьками дітей до праці (яка повинна бути посиленою для дитини) з метою формування в неї навичок трудової діяльності та працелюбності.

Наведемо приклад. «Громадянин А. 06.07.2009 р. о 18.00 год., знаходячись за місцем свого проживання, таємно заволодів мобільним телефоном «Samsung SGH-X480» вартістю 600 грн., який належав його батьку, з яким він разом проживає, чим скоїв економічне насильство в сім'ї, порушив Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. №2789-III і скоїв правопорушення, передбачене ст.173-2 ч.1 КУпАП, а саме: вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру, внаслідок чого могла бути завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. У судовому засіданні порушник визнав свою провину у скоєному адміністративному правопорушенні та пояснив, що останні півтора року він сильно зловживає спиртними напоями, внаслідок чого у нього з'являються борги. Так, 06.07.2009 р. він прийшов додому попросити у батьків грошей, щоб віддати борг, але вони йому відмовили. Після того, як батько вийшов із квартири, він взяв його мобільний телефон «Samsung», з яким поїхав до ДК ім. Артема, де зустрів незнайомого

йому хлопця, якому і продав зазначений телефон за 200 грн. Гроші потратив на спиртні напої та продукти харчування «...».

Враховуючи вищевикладене, керуючись ст.ст. 283, 284 КУпАП, суд постановив визнати особу винним за ст.173-2 ч.1 КУпАП та піддати його штрафу на користь держави відповідно до ст.173-2 ч.1 КУпАП у розмірі трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 51 (п'ятдесят одна) грн.» [19, с. 46].

Категорично не погоджуємось з такою кваліфікацією. На нашу думку, у діях гр. А. відсутні ознаки складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП. Його дії слід кваліфікувати за ст. 51 КУпАП «Дрібне викрадення чужого майна». Спробуємо пояснити чому.

Так, з аналізу різноманітних наукових підходів до поняття насильства можна зробити висновок про найбільш істотні його ознаки, а саме: 1) насильство здійснюється проти або поза волею потерпілого; 2) насильство пов'язане з фізичним та/або психічним впливом на потерпілого або його маніпуляцією; 3) застосування насильства може заподіяти шкоду потерпілому; 4) насильство може бути як засобом досягнення мети, так і метою. У випадку вчинення гр. А. крадіжки мобільного телефону відсутні такі ознаки, як вплив на потерпілого. Крім того, відсутня така ознака, як систематичність і повторюваність, яка б дала нам змогу визначити, що на потерпілого дійсно вчинявся тиск або вплив економічного характеру зі сторони члена родини. Потребує встановлення також і мотив та мета такого вчинку – у нашому випадку ціллю гр. А. було витрачання коштів на спиртні напої та продукти харчування, і домінує корисливий мотив. Метою ж економічного насильства є завдання фізичної, емоційної або матеріальної шкоди потерпілому. Відповідно, у діях гр. А. був відсутній прямий умисел на спричинення шкоди батькові, а тому ми не можемо вести мову про економічне насильство.

Таким чином, як ми бачимо, проблема точного встановлення фактів домашнього насильства та їх правильної кваліфікації є досить серйозною і складною, оскільки потребує поглибленого аналізу та урахування багатьох фактів та обставин.

Висновки

Отже, економічне насильство в сім'ї є одним із проявів нерівних та складних відносин, зневажливого ставлення в родині, що побудовані на дискримінації та ігноруванні інтересів з боку одного члена сім'ї по відношенню до іншого з метою встановлення влади та контролю над ним. Це така діяльність, спрямована на підпорядкування своєї жертви за допомогою тиску або маніпуляції та використання фінансової ситуації в цілях домінування, у результаті чого втрачається рівноправність партнера, довіра, порушуються нормальні стосунки та добробут у сім'ї.

На підставі вищевикладеного, економічне насильство в сім'ї можна визначити як умисні дії одного члена сім'ї по відношенню до іншого, пов'язані з нав'язуванням обмежень фінансового характеру, встановленням жорстких перешкод щодо отримання доходу, необхідного харчування та відпочинку, інтелектуального розвитку, якщо ці дії здійснюють руйнівний вплив на особу, ставлять її у залежність від кривдника, тим самим порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина, принижують честь та гідність, погіршують достатній життєвий рівень та можуть викликати порушення в особи фізичного та психічного здоров'я, або призвести до інших тяжких наслідків. До основних форм економічного насильства можна віднести: а) позбавлення певних благ економічного (фінансового) характеру, на які потерпілий має передбачене законом право; 2) знищення або пошкодження власності потерпілого; 3) обмеження фінансового характеру; 4) економічна експлуатація, у тому числі примушування до вчинення протиправних діянь в економічній сфері; 5) недбале поводження, пов'язане з нехтуванням (зневажанням) основними життєвими потребами члена сім'ї.

Можна виділити такі ознаки економічного насильства як соціального явища: 1) наявність як мінімум двох суб'єктів, які перебувають у тісному родинному зв'язку; 2) умисні цілеспрямовані дії або погрози їх вчинити, спрямовані на нав'язування обмежень чи будь-які обмеження економічного (фінансового характеру), у тому числі прав особи на

певні блага; 3) здійснюється проти або поза волею особи, на яку воно спрямоване; 4) мета вчинення – спричинення шкоди (матеріальної, фізичної або емоційної).

Література

1. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 4. С. 47–53.
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі : науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
3. Загайкевич І. Проблема насилля над дітьми стосується кожного. *Вінницький обласний центр здоров'я*. URL: http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/dep-ohor-zdor/nasylstvo_3.pdf. (дата зверення: 19.02.2021).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. (дата зверення: 15.01.2021).
5. Гнатюк Н. І., Василенко О. М. Проблема насильства в сучасній сім'ї : теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2014. № 1 (9). – URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/UserDownloads/Znpkhist_2014_1_5.pdf. (дата зверення: 17.01.2021).
6. Ілікчієва К. І. Деякі питання поняття насильства над жінками. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4. (19-20). С. 340–344. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1171.pdf>.
7. Мовчан У. Чи існує проблема гендерно зумовленого насильства серед молоді. *«Я» : Гендерний журнал*. 2016. № 2. С. 14–18.
8. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001–2011 роки / заг. ред. О.М. Бандурки, К.Б. Левченко. Х. : Видавництво «Права людини», 2011. 240 с.
9. Насильство в сім'ї : соціально-правова сутність та засоби протидії. URL: [file:///C:/Users/Ira/Downloads/3874-7785-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ira/Downloads/3874-7785-1-SM%20(1).pdf). (дата зверення: 19.02.2021).

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито зміст та сутність поняття «економічного насильства в сім'ї» як суспільно небезпечного діяння економічного характеру, спрямованого усупереч волі особи(ів), проти якої(их) воно застосовується. Виокремлено ознаки, за якими, на думку автора, можна відрізнити такий вид насильства від інших (фізичного, психологічного, сексуального). Визначено основні форми економічного насильства в сім'ї. Розкрито особливості економічного насильства над дітьми.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, ознаки економічного насильства, насильство над дитиною, нехтування.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

11. Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей»* (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.). Тернопіль, 2014. С. 385–388.

12. Грубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. – К. : ДЦССМ, 2002. 132 с.

13. Мовчан У. Чи існує проблема гендерно зумовленого насильства серед молоді. *«Я» : Гендерний журнал*. 2016. № 2. С. 14–18.

14. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : Навчальний посібник . К. : Центр навчальної літератури. 2006. 464 с.

15. Якубов В. М. Необхідність формування ефективного національного механізму соціального захисту молоді сім'ї в Україні. *Соціально-правовий захист молоді : збірник наукових статей*. Ужгород, 2002. С. 302.

16. Рень Л. В. Нехтування потребами дітей : соціально-педагогічні та психологічні аспекти. *Вісник № 122*. 2014. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/>

bitstream/123456789/1751/1/%.pdf. (дата звернення: 15.02.2021).

17. Проблемы насилия над детьми и пути их преодоления / под. ред. Е. Н. Волковой. СПб. : Питер, 2008. 240 с.

18. What is child neglect. – URL: <http://www.eschooltoday.com/childabuse/neglect-child-abuse/what-is-child-neglect.html>.

19. Христова Г. Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї». Методичний посібник. К.: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2011. 86 с. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/documents/002.pdf>.

20. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К. : ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

Botnarenko I.A.

DECONOMIC DOMESTIC VIOLENCE

The article attempts to reveal the meaning and essence of the concept of «economic violence in the family» as a socially dangerous act of an economic nature, directed against the will of the person against whom it is used. It is emphasized that economic violence violates the constitutional rights and freedoms of the individual. The signs by which, according to the author, it is possible to distinguish this type of violence from others (physical, psychological, sexual) are singled out. Crimes that contain signs of domestic violence have been identified. Features of economic violence against children are revealed. An example of economic violence in the family is given. It is concluded that neglecting the needs of children is a form of abuse and contempt, which is the lack of full provision of the needs of the child, which are necessary for its physical, intellectual and emotional development. It is argued that economic violence in the family is a manifestation of unequal and complex relationships, contempt for the family, based on discrimination and disregard for the interests of one family member in relation to another in order to establish power and control over him.

Key words: domestic violence, economic violence, signs of economic violence, violence against a child, neglect.